

KATARZYNA POLITYŁO
Uniwersytet Jagielloński
Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9164-1828>

DOI: 10.26106/6b8s-ss51

DRUKI FRANCISZKA CEZAREGO W BIBLIOTECE KLASZTORU BRACI MNIEJSZYCH OO. REFORMATÓW W BIECZU. STAN KSIĘGOZBIORU

Pamięci Doktora Andrzeja Obrębskiego

Zabytkowe i cenne księgozbiory najczęściej znajdują się w bibliotekach – instytucjach, których misją jest ich ochrona. Niejednokrotnie znaleźć je można także u prywatnych kolekcjonerów. Ważnym, rozróżniającym je atrybutem jest kwestia dostępności zbiorów – ograniczona w przypadku prywatnych księgozbiorów oraz z różnorodnie uregulowanym dostępem w bibliotekach instytucjonalnych, między innymi w klasztornych.

Jednym z takich przykładów jest Biblioteka Klasztoru Braci Mniejszych OO. Reformatów w Bieczu, w której z pierwotnych pozycji zachowało się około 70%¹. Natomiast „stan w jakim zbiory [...] dotrwały do naszych czasów wynika z dwu aspektów: warunków, w jakich były przechowywane i użytkowane w ciągu całego okresu swego istnienia oraz odporności poszczególnych egzemplarzy na wpływ czynników destrukcyjnych”².

Problem księgozbiorów kościelnych został już dostrzeżony i opisany przez fachowców, na przykład w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego „Hosianum” Metropolii Warmińskiej w Olsztynie³, w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu⁴, w bibliotece oo. Kamedułów na Bielanych w Krakowie⁵.

¹ J. P a s i e c z n i k O F M, *Kościół i klasztor Franciszkanów–Reformatów w Bieczu (1624-1982)*, Kraków 1984, s. 171.

² W. S o b u c k i, *Konserwacja papieru. Zagadnienia chemiczne*, Warszawa 2016, s. 55.

³ H. R o s a, I. D a m u l e w i c z, *Konserwacja zapobiegawcza zbioru inkunabułów i starych druków Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego „Hosianum” w Olsztynie*, „Notes Konserwatorski” 2004, nr 8, s. 93–104.

⁴ M. C i e c h a ń s k a, W. C h r o ś c i c k i, *Częściowa konserwacja zachowawcza rękopisów i inkunabułów z Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu*, „Notes Konserwatorski” 2005, nr 9, s. 122–134.

⁵ I. D a m u l e w i c z, *Interwencyjna dezynsekcja księgozbioru oo. Kamedułów na Bielanych w Krakowie*

KLASZTOR OJCÓW REFORMATÓW I ICH BIBLIOTEKA

Opracowując temat bieckiej biblioteki zakonnej, trzeba przedstawić historię samego klasztoru, którego biblioteka jest częścią i przez wszystkie lata pełniła ważną funkcję dla przebywających tam braci, gdyż ułatwiała pracę kaznodziejską oraz umożliwiała im zdobywanie wykształcenia⁶. Podobnie sytuacja wyglądała w innych klasztorach franciszkańskich, między innymi w klasztorze kapucynów w Lubartowie⁷.

Dzieje klasztoru ojców franciszkanów (Zakon Braci Mniejszych⁸) – reformatów w Bieczu sięgają 1623 roku i zaczynają się w klasztorze w Zakliczynie nad Dunajcem. Stamtąd oddelegowano o. Hipolita Łowicjana do rozpoczęcia procesu założenia klasztoru. Zakonnik uzyskał poparcie mieszkańców, a także oficjała bieckiego Piotra Zielonackiego⁹. Finalnie to on właśnie energicznie podjął się wszelkich dalszych działań w radzie miejskiej oraz u właściwego miejscowo biskupa, czyli krakowskiego, który to urząd sprawował ówczesnie Marcin Szyszkowski¹⁰. Dnia 3 lipca 1624 roku miał miejsce pierwszy zapis fundacyjny, dokonany przez ks. Zielonackiego na kwotę 500 florenów¹¹. Kilka dni później biskup Szyszkowski przekazał jeden z czterech bieckich kościołów, to jest kościół pod wezwaniem św. Jakuba i wydał pozwolenie na budowę klasztoru. Dnia 28 lipca tegoż roku urzędowo został ogłoszony akt wprowadzenia zakonników do miasta. Dzięki hojnym darowiznom budowa klasztoru przebiegała sprawnie, kierował nią gwardian Hipolit z Łowicza. Niestety, szybko okazało się, że teren jest bardzo niedogodny ze względu na bliskie sąsiedztwo rzeki Ropy i jej częste wylewy, skutkujące wilgotnieniem szat liturgicznych, niszczeniem murów, a także występowaniem problemów z czystą wodą. W związku z tym podjęto działania, mające na celu zmianę lokalizacji klasztoru. Zgodę na to uzyskano już w 1629 roku, jednakże realne działania miały miejsce dopiero w latach 40. XVII wieku, kiedy to Jan Wielopolski, starosta biecki, wziął czynny udział w rozwiązaniu trudnego problemu zakonników. Przeniósł on agendy starościńskie do miasta, a starościński gród, znajdujący się poza murami Biecza, przekazał reformatom. Traktujący o tym dokument został

wie przy użyciu dwutlenku węgla, „Notes Konserwatorski” 2011, nr 14, s. 116–122.

⁶ K. Z a w a d z k a, *Problem bibliotek franciszkańskich na Śląsku (1236-1810)*, [w:] *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej. Część 2–3. Franciszkanie na ziemiach polskich*, zespół red. U. B o r k o w s k a [i in.], Lublin 1982, s. 137–141.

⁷ F. W o ł a ń s k i, *Biblioteka klasztoru Braci Mniejszych Kapucynów w Lubartowie w XVIII wieku w świetle spisu ksiąg z roku 1766*, „Studia Źródłoznawcze” XLIX, 2011, s. 155–164.

⁸ A. B ł a c h u t OFM, *Zespół kościelno – klasztorny Braci Mniejszych w Bieczu jako obiekt zabytkowy*, [w:] *Studia i materiały do dziejów kościoła św. Anny i klasztoru Franciszkanów OFM w Bieczu, 1982-2005*, pod red. S. B o m m e r s b a c h a i M. B a r t u ś, Biecz 2005, s. 24–25.

⁹ S. B o m m e r s b a c h OFM, *Dzieje i rola Ojców Franciszkanów w Bieczu na przestrzeni wieków*, [w:] *Studia i materiały do dziejów kościoła św. Anny i klasztoru Franciszkanów OFM w Bieczu, 1982-2005*, pod red. t e g o Ź i M. B a r t u ś, Biecz 2005, s. 11.

¹⁰ J. P a s i e c z n i k OFM, dz. cyt. s. 17–18.

¹¹ L. N o w a k, Z. P i e t r z y k, *Katalog rękopisów Archiwum Klasztoru Ojców Reformatów w Bieczu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” LXII, 1993, s. 275.

wydany 22 kwietnia 1642 roku przez króla Władysława IV. Potwierdzał to również przywilej króla Jana Kazimierza z 5 sierpnia 1650 roku¹². Budowa kościoła i klasztoru pod wezwaniem św. Anny została zapoczątkowana ceremonią poświęcenia kamienia węgielnego 12 maja 1645 roku. Przez kolejne pięć lat prowadzono prace budowlane, by 8 września 1650 roku mogła odbyć się oficjalna uroczystość przeniesienia zakonników. Tak jak w 1624 roku towarzyszyło temu wylanie rzeki Ropy¹³.

Dalsze dzieje ojców reformatów z Biecza są ściśle powiązane z historią Rzeczypospolitej. W trakcie potopu szwedzkiego stało się jasne, że klasztor powinien zyskać zabudowania obronne. Konieczność fortyfikacji wyniknęła w związku z najazdem na ziemie polskie księcia siedmiogrodzkiego Jerzego II Rakoczego. Konfederacja barska również nie ominęła klasztoru. W 1770 roku Rosjanie złupili klasztor, a zakonników ciężko pobili. Zabór austriacki skutkowało znacznym zmniejszeniem liczby przebywających w klasztorze braci. Podczas I wojny światowej wojsko węgierskie splądrowało klasztor. W tym czasie mieścił się w nim szpital przyfrontowy. Dwudziestolecie międzywojenne zaowocowało utworzeniem Towarzystwa Przyjaciół Biecza i Ziemi Bieckiej, którego pomysłodawcą był gwardian o. Ludwik Szelański. Instytucja od początku istnienia prężnie działała – w 350 rocznicę śmierci biskupa Marcina Kromera zorganizowano uroczystość ku jego czci; zapoczątkowano także utworzenie Muzeum Ziemi Bieckiej. Podczas II wojny światowej w klasztorze przebywali internowani biskupi łódzcy, ukrywano także osoby poszukiwane przez Niemców oraz prowadzono szpital¹⁴.

Na przestrzeni wieków bracia reformacji z oddaniem prowadzili pracę duszpasterską, wspomagali potrzebujących, karmili, a także leczyli w trakcie epidemii, które często nawiedzały bieckie ziemie. Stali się również strażnikami kultury poprzez między innymi gromadzenie dóbr, które dzięki ich opiece przetrwały do naszych czasów.

Świadectwem tego może być przede wszystkim bogata biblioteka klasztorna, będąca swego rodzaju łącznikiem między teraźniejszością i przeszłością. Wiele ksiąg należących do mieszczan bieckich trafiło, różnymi drogami, do biblioteki klasztornej, gdzie bezpiecznie przetrwały burzliwe losy Rzeczypospolitej i wszelkie zawieruchy wojenne. Niektóre z nich jako depozyty wystawione w Muzeum Ziemi Bieckiej cieszą oczy zwiedzających¹⁵.

Biblioteka bieckiego Zakonu Braci Mniejszych OO. Reformatów została utworzona w czasie założenia klasztoru, czyli w 1624 roku. Pierwszym darczyńcą był ksiądz Piotr Zielonacki, od początku świadomy także intelektualnych potrzeb braci. Kolejnymi ofiarodawcami w XVII wieku byli między innymi Wojciech Lubecki (kanonik kolegiaty bobowskiej), Sebastian Zagrodzki (proboszcz w Biegonicach), Bartłomiej Zagrodzki (proboszcz w Binarowej), Jakub Piotrowicz (kanonik, prof. Akademii Krakowskiej), Jan Mierzwowiec (wikariusz, mansjonarz-senior biecki), Ignacy Markowicz (bakalarz filo-

¹² S. B o m m e r s b a c h OFM, dz. cyt., s. 12–16; L. N o w a k, Z. P i e t r z y k, dz. cyt., s. 275–278.

¹³ J. P a s i e c z n i k OFM, dz. cyt., s. 33–37.

¹⁴ S. B o m m e r s b a c h OFM, dz. cyt., s. 16–18.

¹⁵ Tamże, s. 18.

zofii, proboszcz brzeski oraz notariusz apostolski), Jakub Szostakowic (altarzysta jasielski, proboszcz sławęciński), Wawrzyniec Matuszewski (dziekan biecki), Wojciech Kuliga (proboszcz w Szerzynch), Sebastian Kasproicz (rajca miejski), Wojciech Dębski (kasztelan biecki), Kazimierz Zamojski (kasztelan halicki) oraz Łukasz Kupisz (drukarz krakowski).

W XVIII wieku liczba darczyńców spadła, jednakże i wtedy biblioteka zyskała nowe dzieła, dzięki hojności Franciszka Dominika Śliwskiego (proboszcza gorlickiego, dziekana bieckiego), Jana Kantego Kątkiego i Jana Kantego Łuszczewskiego (dwóch kaznodziejów bieckich, duszpasterzy różnowieckich), Franciszka Dzikowskiego (proboszcz binarowski), Jana Łętowskiego (sędziego owruckiego) i Michała Łętowskiego (notariusza krakowskiego). Równolegle do darów otrzymywanych przez ofiarodawców duchownych i świeckich biblioteka powiększała się dzięki zakupom dzieł niezbędnych do realizowania programu studiów prowadzonych w klasztorze¹⁶. W tym okresie, księgozbiór powiększał się nieregularnie.

Na przełomie XVIII i XIX wieku biblioteka powiększyła się o dzieła sekularyzowanych klasztorów we Lwowie, w Nowym Sączu oraz w Krakowie. Nadal też znajdowali się darczyńcy świeccy i duchowni. Miało miejsce wydarzenie przeciwne w skutkach, a mianowicie powodujące pomniejszenie przedmiotowego księgozbioru. Nie jest ono jednak dogłębnie poznane. Początek XIX stulecia w dziejach biblioteki charakteryzuje się spadkiem zainteresowania księgami. W klasztorze przebywało mniej zakonników, zmniejszyła się również liczba darczyńców. Na ich tle wyróżnia się osoba Piotra Poborskiego (duszpasterza w Zagórzanach), który podarował klasztorowi kilkanaście woluminów. W drugiej połowie XIX wieku księgozbiór zyskał oddanego opiekuna, co przyczyniło się do ponownego wzbogacenia biblioteki o nowe nabytki. To gwardian Franciszek Zajączek zajął się jej uporządkowaniem i opracowaniem nowego katalogu. W dwudziestoleciu międzywojennym wpływów do zakonnej biblioteki odnotowano niewiele. Przyczyną takiego stanu rzeczy była między innymi mała liczba braci w klasztorze oraz moda na własne małe biblioteki prywatne. W czasie II wojny światowej i okupacji biblioteka nie doznała tak dużych strat, jak można by się było tego spodziewać. Niemcy zainteresowali się nią dopiero około 1942 roku. Zabrali kilka XV-wiecznych woluminów i zakazali do niej wstępu, grożąc zesłaniem do obozu. W latach późniejszych już się nie pojawili. Po zakończeniu wojny przez pewien czas wypożyczano książki bez rewersów, w wyniku czego utracono kilkanaście cennych woluminów.

Los biblioteki uległ poprawie w 1962 roku, gdy zainteresował się nią gwardian Salezy Brzuszek. Zbiór został uporządkowany. Dla pozycji z XIX i XX wieku wprowadzono nowy katalog, zachowując układ woluminów uwzględnionych w spisie ks. Franciszka Zajączka, o czym będzie mowa w dalszej części niniejszego opracowania. Do 1968 roku biblioteką opiekował się o. Fidelis Sarwa, który zatroszczył się o powiększenie zakonnego księgozbioru. W styczniu tegoż roku bibliotekę dotknęła katastrofa – 30-stopniowy mróz doprowadził do pęknięcia rury wodociągowej przebiegającej nad biblioteką, co skutkowało zalaniem zbiorów, głównie starodruków. Awaria ta nie od razu została zauważona, co

¹⁶ J. P a s i e c z n i k OFM, dz. cyt., s. 148–165.

spotęgowało rozmiar strat. Zakonnikom samodzielnie nie udało się skutecznie dosuszyć ksiąg, przez co nastąpił rozwój mikroorganizmów. W ten sposób zagrożenie objęło całość zbioru, a nie tylko faktycznie zalane księgi. Dzięki współpracy kustosa Muzeum Regionalnego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w Rzeszowie, zdecydowano o podjęciu kroków mających na celu zabezpieczenie księgozbioru. Pomoc okazali uczniowie krakowskiego klasztoru, którzy dokonali wstępnego oczyszczenia woluminów, uwalniając je od kurzu oraz pleśni, a następnie spakowali do 82 skrzyń. Dezynfekcję i dezynsekcję w komorze próżniowej przeprowadziło Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie¹⁷. Działania te objęły starodruki¹⁸. Po powrocie do klasztoru księgozbiór przeniesiono do czystego i suchego pomieszczenia. Wtedy to okazało się, że jeszcze 269 woluminów wymaga odkażenia. Przeprowadzono je w 1973 roku w tej samej instytucji, co poprzednio¹⁹.

Wiek XXI związał klasztorną bibliotekę z Biecza z Biblioteką Jagiellońską w Krakowie. W 2006 roku prezes zarządu Fundacji dla UJ Marek Szpunar, starosta gorlicki Mirosław Wędrychowicz oraz gwardian o. Andrzej Duk OFM reprezentujący klasztor pod wezwaniem św. Anny w Bieczu Prowincji Matki Bożej Anielskiej Zakonu Braci Mniejszych w Krakowie, kierowani troską o zachowanie cennego dziedzictwa kulturowego, które przedstawia biblioteka klasztorna, skierowali swoje kroki do Biblioteki Jagiellońskiej (BJ) – instytucji, która mogła zapewnić księgozbiorowi odpowiednie warunki przechowywania oraz opiekę wykwalifikowanego personelu. Po oględzinach zbiorów i zakonnych pomieszczeń bibliotecznych (Il. 1), w których wzięli udział: prof. dr hab. Zdzisław Pietrzyk (Dyrektor BJ), dr Andrzej Obrębski (Wicedyrektor BJ ds. zbiorów specjalnych) oraz wspomniany już M. Szpunar, podjęto wstępną decyzję o „zaopiekowaniu” się tymi zbiorami przez BJ.

Il. 1. Biblioteka Braci Mniejszych O.O. Reformatów w Bieczu.
Od lewej: M. Wędrychowicz, dr A. Obrębski, fot. Z. Pietrzyk.

¹⁷ Tamże, s. 166–170.

¹⁸ T. Ś l a w s k i, *O konserwacji i renowacji zabytków w Bieczu*, Biecz 2006, s. 308.

¹⁹ J. P a s i e c z n i k OFM, dz. cyt., s. 170.

Ostatecznie po konsultacjach z radcą prawnym i zgodzie rektora UJ prof. dr. hab. Karola Musioła, dnia 18 października 2006 roku została zawarta umowa przechowania. Zgodnie z protokołem zdawczo-odbiorczym przedmiotem depozytu stało się 2048 woluminów, w tym starodruki oraz rękopisy mieszczące się w 91 teczkach. Za transport przedmiotowych woluminów do BJ odpowiedzialnych było 3 pracowników uniwersyteckiej biblioteki: Piotr Małek, Paweł Barcik oraz Marek Machaj, pod kierunkiem dyrektora Andrzeja Obrębskiego. Zbiory przewieziono w 13 metalowych skrzyniach o wymiarach 75,5 cm x 50 cm x 55 cm i w 2 plastikowych pojemnikach 40,5 cm x 40 cm x 60 cm, by mogły znaleźć się na bezpiecznych magazynowych półkach Biblioteki Jagiellońskiej (Il. 2). Zanim to jednak nastąpiło, zbiory musiały zostać poddane działaniom dezynfekcyjnym, co stanowi standardową procedurę dla wszystkich nabytków BJ nie pochodzących wprost od wydawców²⁰.

Il. 2. Księgozbiór braci reformatów w Bibliotece Jagiellońskiej, fot. Z. Pietrzyk.

INWENTARZE I ORGANIZACJA BIBLIOTEKI

Najstarszy zachowany inwentarz, został sporządzony w 1782 roku i nosi tytuł *Inventarium Librorum Bibliothecae Conventus Becensis conscriptum Anno Dni 1782 diebus Julii*. Spis ten obejmuje około 1760 woluminów, które opisane są poprzez podanie tytułu dzieła i jego sygnatury. Kolejny inwentarz powstał w drugiej dekadzie XIX wie-

²⁰ Dokumenty własne BJ dotyczące przyjęcia depozytu Klasztoru OO. Reformatów w Bieczu; Spis inkunabułów, starych druków, książek nowych i rękopisów z Biblioteki OO. Reformatów w Bieczu; Wywiad z prof. dr. hab. Z. Pietrzykiem, Dyrektorem BJ przeprowadzony przez autorkę niniejszego artykułu 9 kwietnia 2018 roku.

ku, a jego tytuł brzmi *Inventarium Librorum Bibliothecae Conventus Becensis conscriptum. A.D. 1814 diebus Septembris*. W tym spisie figuruje 1438 pozycji. Pomniejszenie księgozbioru może być wynikiem nałożenia się kilku przyczyn, będących implikacją ówczesnych wydarzeń, mających miejsce w klasztorze. Ostatni zachowany inwentarz zatytułowany *Spis dzieł znajdujących się w Bibliotece Klasztoru OO. Reformatów w Bieczu sporządzony staraniem o. Gwardiana ks. Franciszka Zajączka w 1878 r.* jest spisany w języku polskim i uwzględnia takie informacje jak autor, tytuł, miejsce oraz rok wydania dzieła. Spis składa się z 1913 pozycji, jednakże faktyczna ilość druków jest różna od tej liczby, między innymi dlatego, że dzieła zostały oprawione razem (tak zwane „klocki”), zawierają opis tylko pierwszej pozycji. Przeprowadzona analiza opisów wykazała błędy²¹.

Biecka biblioteka klasztorna miała opiekuna, którym *ex lege* był wikary. Zasada ta jednak nie była rygorystycznie przestrzegana, a obowiązki bibliotekarza częstokroć delegowano na kaznodziejów lub rektorów.

Zakonny księgozbiór ułożono według następujących działów, które zostały zdeterminowane przez rodzaj instytucji, w której się znajdował, a także potrzeby użytkowników, czyli braci w tym zgromadzeniu. Zasadniczo układ ten niewiele zmieniał się przez lata. Porównując inwentarz z 1878 z inwentarzem z 1782 roku, stwierdzić można różnice w działach R i U.

Podział I

A – Pismo Święte

Podział II

A – Dzieła Ojców Kościoła

B – Komentarze do Pisma Świętego

C – Kazania w języku łacińskim, format 2°

D – Kazania w języku łacińskim, format 4°

E – Kazania w języku polskim, format 2°

F – Kazania w języku polskim, format 4°

G – Kazania w języku łacińskim, format 4° i 8°

H – Kazania i homilie w języku łacińskim, format 8°

J – Reguły zakonów i konstytucje

K – Teologia dogmatyczna

L – Dzieła apologetyczne

²¹ B. J a n i k, *Biblioteka reformatów w Bieczu na tle bibliotek Ziemi Bieckiej*, [w:] *Studia i materiały do dziejów kościoła św. Anny i klasztoru franciszkanów OFM w Bieczu, 1982-2005*, pod red. S. B o m m e r s - b a c h a i M. B a r t u ś, Biecz 2005, s. 56–58; Zob. też: B. J a n i k, *Księgozbiór Ojców Franciszkanów – Reformatów w Bieczu i jego funkcja społeczna (do końca XVIII wieku)*, Kraków 2002 – praca doktorska, Archiwum UJ, Dokt. 100/02.

- M (czerwone) – Teologia ascetyczna w języku łacińskim
 M (zielone) – Teologia ascetyczna w języku polskim
 N – Rytuały i ceremonie kościelne
 O – Dzieła filozoficzne
 P – Prawo kanoniczne i uchwały Soborów Powszechnych oraz różnych synodów
 Q – Książki polityczne
 R – Teologia moralna format 8° i 16°
 S – Historia Kościoła
 T – Książki w języku niemieckim
 U – Żywoty Świętych i kroniki zakonów
 V – Teologia moralna, format 2° i 4°
 Z – Książki zakazane, czyli objęte indeksem kościelnym
 X – Słowniki, podręczniki gramatyki, pisarze klasycy, poezja
 a – książki w języku polskim i francuskim
 b – książki o treści ascetycznej w języku łacińskim, format 16° i 32°
 c – rękopisy biblioteczne: skrypty filozofii i teologii
 d – książki o treści ascetycznej, format 8°
 e – książki do nabożeństwa
 f – książki historyczne w języku polskim i łacińskim, format 4° i 8°
 g – kazania w języku polskim, format 8°
 h – książki medyczne²².

W obrębie działów zakonnicy stosowali czasami porządek chronologiczny, a w przypadku działów z różnymi formatami układ formatowy. Jednakże żaden z nich nie był stosowany metodycznie. Większość ksiąg ułożono przypadkowo. Na grzbiecach woluminów widnieje sygnatura topograficzna, w której skład wchodzi literowe oznaczenie działu i liczba określająca miejsce na półce²³. Przez wszystkie lata funkcjonowania klasztoru zebrane książki służyły braciom, kaznodziejom oraz studiującym zakonnikom. Z księgozbioru tylko w wyjątkowych przypadkach korzystały osoby spoza braci klasztornej²⁴.

DRUKI FRANCISZKA CEZAREGO W BIBLIOTECE OO. REFORMATÓW W BIECZU – ANALIZA STANU FIZYCZNEGO

Przedmiotowa analiza bieckiego księgozbioru nie dotyczy całości lecz jego części. Dlatego też w wyborze badanych woluminów nie została zastosowana metoda stan-

²² J. P a s i e c z n i k OFM, dz. cyt., s. 165–166.

²³ B. J a n i k, *Biblioteka reformatów...*, s. 59.

²⁴ J. P a s i e c z n i k OFM, dz. cyt., s. 173.

fordzka, w której próba wybierana jest losowo i wynosi 384 woluminy²⁵. Druki do niniejszego badania zostały wybrane na podstawie kryterium formalnego – pochodzą z drukarni Franciszka Cezarego oraz jego następców i obecnie są częścią Biblioteki OO. Reformatów w Bieczu.

Franciszek Cezary, jeden z najwybitniejszych drukarzy krakowskich działających w XVII wieku, znany także jako Caesarius Franciscus, urodził się około 1583 roku, swoją działalność prowadził w latach 1616–1651²⁶. Na początku jego zakład mieścił się przy Małym Rynku (ówcześnie tak zwana Wendeta), od 1623 roku przy ulicy św. Anny. Zajmował się zarówno drukiem, jak i sprzedażą książek²⁷. Pochodzenie i początkowe losy Franciszka nie są do końca wyjaśnione. Wiadomo, że drukarnię nabył od Mikołaja Szarfenbergera²⁸. Niezwykle ważną dla drukarza kwestią były przywileje monarsze nadające prawo do druku. Dnia 16 lipca 1620 roku otrzymał od Zygmunta III przywilej królewski, który był w latach późniejszych potwierdzony przez Władysława IV oraz Jana Kazimierza²⁹. Drukowane przez siebie pozycje sprzedawał głównie na miejscu – prowadził księgarnię, kilkakrotnie tylko wywoził swój towar poza granice Krakowa, między innymi do Lublina. Utrzymywał też kontakty zagraniczne. Z Niemiec oraz Wiednia sprowadzał tamtejsze druki, wzbogacając tym samym swoją ofertę³⁰. Wydawał dzieła zarówno kościelne, jak i świeckie, a zatem zgodnie z obowiązującym prawem podlegał jurysdykcji uniwersytetu w Krakowie oraz biskupa krakowskiego³¹. Współpraca z Akademią Krakowską spowodowała w efekcie jego udział w jezuicko – akademickim konflikcie, jednakże umiejętna polityka firmy umożliwiła mu druk pozycji jezuickich i akademickich. Cezary znany był ze swej działalności wydawniczej, ale nie tylko. Powszechnie wiadano o jego porywczym charakterze, co znajduje potwierdzenie w wielu rejestrach sądowych. Prowadził spór między innymi z Sebastianem Jastrzębskim, Antonim Wosińskim i z Bartłojem Kwaśniewskim³².

²⁵ W. S o b u c k i i n., Zasady charakteryzowania stanu zachowania zasobów bibliotecznych i archiwalnych, „Notes Konserwatorski” 2001, nr 5, s. 56–58.

²⁶ Cezary : dynastia drukarzy w Krakowie 1616 – 1731, [w:] *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku. Tom 1, Małopolska. Część 2, Wiek XVII – XVIII. Vol. 1: A-K*, red. J. P i r o ż y ń s k i, Kraków 2000, s. 82; M. J a g l a r z, *Księgarstwo krakowskie XVI wieku*, Kraków 2004, s. 91.

²⁷ Tamże, s. 30.

²⁸ Cezary : dynastia drukarzy..., dz. cyt., s. 84.

²⁹ M. M a l i c k i, *Repertuar wydawniczy drukarni Franciszka Cezarego starszego 1616 – 1651. Cz. 1, Bibliografia druków Franciszka Cezarego starszego 1616–1651*, Kraków 2010, s. 14–15. O przywilejach szerzej zob. M. J u d a, *Przywileje drukarskie jako źródło do dziejów książki*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Historia” 1990, vol. 45, s. 339–354; T a ż, *Przywileje drukarskie w Polsce*, Lublin 1992.

³⁰ M. J a g l a r z, dz. cyt., s. 72–73, 179.

³¹ Tamże, s. 48–49.

³² Cezary : dynastia drukarzy..., dz. cyt. s. 85–90.

Po śmierci drukarza Franciszka Cezarego firmę pod nazwą „Drukarnia Wdowy i Dziedziców Franciszka Cezarego” prowadziła przez 14 lat do roku 1665 jego żona Barbara z synami. Następnie do 1674 roku, w imieniu jego niepełnoletniego wnuka Franciszka (II), firmą pod nazwą „Drukarnia Dziedziców Franciszka Cezarego” zarządzali wynajęci fachowcy. Franciszek (II) prowadził drukarnię do swej śmierci w 1724 roku. Od tego roku do roku 1730 nazwa znów brzmiała jak za czasów Barbary Cezarowej, a prowadził ją Michał Cezary, syn Franciszka (II) wraz ze swoim szwagrem. Ze względu na sytuację finansową w 1731 roku sprzedano drukarnię Marcinowi Waleczyńskiemu, profesorowi Akademii Krakowskiej, który przekazał ją swojej Alma Mater w 1734 roku³³.

W spisie bieckiego księgozbioru klasztornego znajduje się łącznie 101 pozycji bibliograficznych, pochodzących z drukarni Franciszka Cezarego i jego następców³⁴, co stanowi około 5% całego zbioru. Badaniu poddano wszystkie druki, czyli 81 woluminów. Różnica wynika z faktu, iż niektóre tytuły zostały połączone z innymi pracami (tego samego oraz innych wydawców) wspólną oprawą i tworzą klocek.

Dodatkowo jedna sygnatura nie znajduje się w zbiorze:

1. Infirmaria chrześcijańska / Mikołaj z Mościsk. – Kraków : Franciszek Cezary, 1626. – 43 s. ; 4°. Sygn. M 1V/3

Ponadto 5 pozycji wyszło spod pras innych drukarzy:

2. Exercitia spiritualia / Jacobus Bagnacaballensis (Montanari Giacomo).. – Kraków : Franciszek Cezary, 1622. – 2637 s. ; 12°. [Błędna paginacja – właśc. 1589 s.]. Sygn. M 32R
3. Zamek wewnętrzny abo Gmachy dusze ludzkiej [...] / s. Theresia de Ávila. – Kraków : Franciszek Cezary, 1633. – 202 s. ; 4°. Sygn. M 10V
4. Amicus Fidelis / Philippus Servius. – Kraków : Dziedzice Franciszka Cezarego, 1664. – 393 s. ; 12°. Sygn. M 93R
5. Fasciculus myrrheus variarum orationum. – [Kraków : Franciszek Cezary, po 10 I 1700]. – 500 s. ; 8°. Sygn. SN 76
6. Magisterium spirituale. – Kraków : Franciszek Cezary, 1701. – 12°. Sygn. SN 88/96

³³ Tamże, s. 79–80.

³⁴ B. J a n i k, *Księgozbiór Ojców Franciszkanów...*, dz. cyt.

SPIS KSIĘGOZBIORU BIBLIOTEKI OO. REFORMATÓW W BIECZU³⁵
DRUK: FRANCISZEK CEZARY

Rok 1618

1. *Aurora trilineata* / Feliks Chojecki (Choievius). – Kraków : Franciszek Cezary, 1618. – 509 s. ; 8°. Sygn. M 56R
2. *Skarbnica Kościoła Jasnej Góry Częstochowskiej* / Andrzej Ziemiński (Zymiejusz). – Kraków : Franciszek Cezary, 1618. – 78 s. ; 4°. Sygn. F 66/18

Rok 1621

3. *Pamiętka pogrzebowa* / Jakub Ostrowski h. Nałęcz. – Kraków : Franciszek Cezary, 1621. – 4°. Sygn. F 65/2

Rok 1622

4. *Examen approbandorum ad sacras confessiones* / Mikołaj z Mościsk. – Kraków : Franciszek Cezary, [1622]. – 239 s. ; 12°. Sygn. R56
5. *Exercitia spiritualia* / Jacobus Bagnacaballensis (Montanari Giacomo). – Kraków : Franciszek Cezary, 1622. – 2637 s. ; 12°. [Błędna paginacja – właśc. 1589 s.]. Sygn. b 36
6. *Exercitia spiritualia* / Jacobus Bagnacaballensis (Montanari Giacomo). – Kraków : Franciszek Cezary, 1622. – 842 s. ; 12°. Sygn. b 37
7. *Exercitia spiritualia* / Jacobus Bagnacaballensis (Montanari Giacomo). – Kraków : Franciszek Cezary, 1622. – 2637 s. ; 12°. [Błędna paginacja – właśc. 1589 s.]. Sygn. M 32R

Rok 1626

8. *Elementarzyk ćwiczenia duchownego* / Mikołaj z Mościsk. – Kraków : Franciszek Cezary, 1626. – 368 s. ; 4°. Sygn. M 4V
9. *Infirmarya chrześcijańska* / Mikołaj z Mościsk. – Kraków : Franciszek Cezary, 1626. – 43 s. ; 4°. Sygn. M 1V/3
10. *Orationis mentalis via brevis et plana* / Iesu a Thomas. – Kraków : Franciszek Cezary, 1626. – 179 s. ; 12°. Sygn. b 15
11. *Orationis mentalis via brevis et plana* / Iesu a Thomas. – Kraków : Franciszek Cezary, 1626. – 179 s. ; 12°. Sygn. M 77R
12. *Thesauri Polono Latino Graeci* [T.2] / Grzegorz Knapiusz. – Kraków : Franciszek Cezary, 1626. – 943 s. ; 4°. Sygn. X 7

³⁵ Spis skonstruowano na podstawie B. Janik, *Księgozbiór Ojców Franciszkanów...*, dz. cyt. oraz M. M a l i c k i, dz. cyt.

Rok 1628

13. *Vita exemi viri Ioaniis Cantii* / Adam z Opatowa. – Kraków : Franciszek Cezary, 1628. – 48 s. ; 4°. Sygn. L17/2

Rok 1631

14. *Gratulatio [...] Andreae Lipski* / Grzegorz Modliński. – Kraków : Franciszek Cezary, 1631. – 4°. Sygn. L 17/8

Rok 1633

15. *Zamek wewnętrzny abo Gmachy dusze ludzkiej [...]* / s. Theresia de Ávila. – Kraków : Franciszek Cezary, 1633. – 202 s. ; 4°. Sygn. M 10V

Rok 1637

16. *Speculum disciplinae* / s. Bonaventura. – Kraków : Franciszek Cezary, 1637. – 384 s. ; 12°. Sygn. b 51
17. *Speculum disciplinae* / s. Bonaventura. – Kraków : Franciszek Cezary, 1637. – 384 s. ; 12°. Sygn. b 52
18. *Speculum disciplinae* / s. Bonaventura. – Kraków : Franciszek Cezary, 1637. – 384 s. ; 12°. Sygn. b 53
19. *Speculum disciplinae* / s. Bonaventura. – Kraków : Franciszek Cezary, 1637. – 384 s. ; 12°. Sygn. b 54
20. *Speculum disciplinae* / s. Bonaventura. – Kraków : Franciszek Cezary, 1637. – 384 s. ; 12°. Sygn. b 56
21. *Speculum disciplinae* / s. Bonaventura. – Kraków : Franciszek Cezary, 1637. – 384 s. ; 12°. Sygn. b 57
22. *Speculum disciplinae* / s. Bonaventura. – Kraków : Franciszek Cezary, 1637. – 384 s. ; 12°. Sygn. b 58
23. *Speculum disciplinae* / s. Bonaventura. – Kraków : Franciszek Cezary, 1637. – 384 s. ; 12°. Sygn. b 59
24. *Speculum disciplinae* / s. Bonaventura. – Kraków : Franciszek Cezary, 1637. – 384 s. ; 12°. Sygn. b 60
25. *Speculum disciplinae* / s. Bonaventura. – Kraków : Franciszek Cezary, 1637. – 384 s. ; 12°. Sygn. b 61
26. *Speculum disciplinae* / s. Bonaventura. – Kraków : Franciszek Cezary, 1637. – 384 s. ; 12°. Sygn. b 62
27. *Speculum disciplinae* / s. Bonaventura. – Kraków : Franciszek Cezary, 1637. – 384 s. ; 12°. Sygn. b 63
28. *Speculum disciplinae* / s. Bonaventura. – Kraków : Franciszek Cezary, 1637. – 384 s. ; 12°. Sygn. b 64

-
29. *Speculum disciplinae* / s. Bonaventura. – Kraków : Franciszek Cezary, 1637. – 384 s. ; 12°. Sygn. b 65
30. *Speculum disciplinae* / s. Bonaventura. – Kraków : Franciszek Cezary, 1637. – 384 s. ; 12°. Sygn. b 66
31. *Speculum disciplinae* / s. Bonaventura. – Kraków : Franciszek Cezary, 1637. – 384 s. ; 12°. Sygn. b 67
32. *Speculum disciplinae* / s. Bonaventura. – Kraków : Franciszek Cezary, 1637. – 384 s. ; 12°. Sygn. b 68

Rok 1643

33. *Thesauri Polonolatinograecus tomus I* / Grzegorz Knapiusz. – Kraków : Franciszek Cezary, 1643. – 1465 s. ; 2°. Sygn. X 3

Rok 1646

34. *Faelix auspicium ob utriusque luminaris* / Walenty Stalicki. – Kraków : Franciszek Cezary, 1646. – 4°. Sygn. L 17/7

Rok 1647

35. *Obrona i sława Królestwa Polskiego* / Maciej Kazimierz Treter. – Kraków : Franciszek Cezary, 1647. – 4°. Sygn. F 66/16

Rok 1648

36. *Śmierć strojna pod wiosnę przy wyprowadzeniu ciała* / Jan Ludwik Skrobkowiec. – Kraków : Franciszek Cezary, 1648. – 20 s. ; 4°. Sygn. F 65/16

Rok 1649

37. *Pałac, który sobie wystawiła na niebie Zofia Szczawińska* / Jacek Przetocki. – Kraków : Franciszek Cezary, 1649. – 4°. Sygn. F 65/25

Rok 1650

38. *Miłosierdzie Bogarodzice Maryjej* / Jacek (Hiacynt) Przetocki. – Kraków : Franciszek Cezary, 1650. – 4°. Sygn. F 65/28

Rok 1651

39. *Nauclerus od Boga dany* / Jan Trzciński. – Kraków : Franciszek Cezary, 1651. – 4°. Sygn. F 65/3
40. *Nauclerus od Boga dany* / Jan Trzciński. – Kraków : Franciszek Cezary, 1651. – 4°. Sygn. F 66/14

DRUK: WDOVA I DZIEDZICE FRANCISZKA CEZAREGO

Rok 1655

41. Kolęda pod czas morowego powietrza / Jacek Przetocki. – Kraków : Dziedzice Franciszka Cezarego, 1655. – 4°. Sygn. F 66/22
42. Kwiat świątobliwego żywota Barbary Lang / Adam Makowski. – Kraków : [Wdowa i dziedzice Franciszka Cezarego, 1655]. – 218 s. ; 2°. Sygn. U 17

Rok 1657

43. Księga wierszem, lamentem i biadą napisana / Marian Mroskowski. – Kraków : Dziedzice Franciszka Cezarego, 1657. – 4°. Sygn. F 66/5

Rok 1658

44. Suplement funeralnego aparatu / Franciszek Wolski. – Kraków : Dziedzice Franciszka Cezarego, 1658. – 4°. Sygn. F 64/6

Rok 1663

45. Aquila polono-benedictina/ Stanisław Szczygielski. – Kraków : Dziedzice Franciszka Cezarego, 1663. – 376 s. ; 4°. Sygn. f 13

Rok 1664

46. Amicus Fidelis / Philippus Servius. – [Kraków : Wdowa i dziedzice Franciszka Cezarego, 1664]. – 393 s. ; 16°. Sygn. b 13
47. Amicus Fidelis / Philippus Servius. – Kraków : Dziedzice Franciszka Cezarego, 1664. – 393 s. ; 12°. Sygn. M 90R
48. Amicus Fidelis / Philippus Servius. – Kraków : Dziedzice Franciszka Cezarego, 1664. – 393 s. ; 12°. Sygn. M 93R

Rok 1666

49. Pars hiemalis concionum pro festibus / Szymon Stanisław Makowski. – Kraków : Dziedzice Franciszka Cezarego, 1666. – 661 s. ; 2°. Sygn. C48

Rok 1667

50. Lapis angularis / Jacek Liberiusz. – Kraków : Dziedzice Franciszka Cezarego, 1667. – 4°. Sygn. F 64/4

Rok 1674

51. Diamenty na ozdobę Kościoła św. Jadwigi / Andrzej Karp. – Kraków : Dziedzice Franciszka Cezarego, 1674. – 56 s. ; 4°. Sygn. F 64/16

Rok 1678

52. *Uniculum augusti sanguinis (...) Joannis Wielopolski / Stanisław Józef Bieżanowski.* – Kraków : Franciszek Cezary, 1678. – 2°. Sygn. E 46/12

Rok 1679

53. *Pieśni nabożnych część pierwsza / Remigiusz Suszycki.* – Kraków : Franciszek Cezary, 1679. – 4°. Sygn. F 66/23

Rok 1680

54. *Fax ascaetica / Jan Kwiatkiewicz.* – Kraków : Franciszek Cezary, 1680. – 581 s. ; 8°. Sygn. M 29R

Rok 1683

55. *Parnassus sacer mons Koniusza / Stanisław Józef Bieżanowski.* – Kraków : Franciszek Cezary, 1683. – 2°. Sygn. E 46/10
56. *Sidus aureum / Adam Mikołaj Sieniawski.* – Kraków : Franciszek Cezary, 1683. – 2°. Sygn. E 46

Rok 1684

57. *Viator christianus / Antoni Andrzej Krzesimowski.* – Kraków : Franciszek Cezary, 1684. – 366 s. ; 8°. Sygn. d 42

Rok 1686

58. *Confessio instructo idiotae / Georgius Teretius.* – Kraków : Franciszek Cezary, 1686. – 386 s. ; 8°. Sygn. R 62

Rok 1688

59. *Fastigum panegirici operis / Stanisław Józef Bieżanowski.* – Kraków : Franciszek Cezary, 1688. – 2°. Sygn. E 46/9
60. *Żywot Wincentego a Paulo / Ludovicus Abelly.* – Kraków : Franciszek Cezary, 1688. – 408 s. ; 4°. Sygn. U 24

Rok 1689

61. *Aurum maximi pretii / Adam Kazimierz Banaszewicz.* – Kraków : Franciszek Cezary, 1689. – 2°. Sygn. E 48/10

Rok 1690

62. *Jubar eximium / Adam Kazimierz Banaszewicz.* – Kraków : Franciszek Cezary, 1690. – 2°. Sygn. E 48/6

Rok 1691

63. *Apsis summa eruditae virtutis et sapientiae* / Tomasz Franciszek Ormiński. – Kraków : Franciszek Cezary, 1691. – 2°. Sygn. E 48/4
64. *Officina emblematum* / Ambroży Nieszporkowicz. – Kraków : Franciszek Cezary, 1691. – 504 s. ; 2°. Sygn. C 71
65. *Officina emblematum* / Ambroży Nieszporkowicz. – Kraków : Franciszek Cezary, 1691. – 504 s. ; 2°. Sygn. C 72

Rok 1692

66. *Metropolitanae cracoviensis* / Dominik Frydrychowicz. – Kraków : Franciszek Cezary, 1692. – 2°. Sygn. E 48/11

Rok 1693

67. *Viator christianus* / Antoni Andrzej Krzesimowski. – [Kraków : Franciszek Cezary, 1693]. – 507 s. ; 8°. Sygn. d 34
68. *Viator christianus* / Antoni Andrzej Krzesimowski. – Kraków : Franciszek Cezary, 1693. – 507 s. ; 8°. Sygn. d 36
69. *Viator christianus* / Antoni Andrzej Krzesimowski. – Kraków : Franciszek Cezary, 1693. – 507 s. ; 8°. Sygn. d 37
70. *Viator christianus* / Antoni Andrzej Krzesimowski. – Kraków : Franciszek Cezary, 1693. – 507 s. ; 8°. Sygn. d 38
71. *Viator christianus* / Antoni Andrzej Krzesimowski. – Kraków : Franciszek Cezary, 1693. – 507 s. ; 8°. Sygn. d 39
72. *Viator christianus* / Antoni Andrzej Krzesimowski. – Kraków : Franciszek Cezary, 1693. – 507 s. ; 8°. Sygn. d 41
73. *Viator christianus* / Antoni Andrzej Krzesimowski. – Kraków : Franciszek Cezary, 1693. – 507 s. ; 8°. Sygn. d 56
74. *Viator christianus* / Antoni Andrzej Krzesimowski. – Kraków : Franciszek Cezary, 1693. – 507 s. ; 8°. Sygn. e 32

Rok 1699

75. *Kazanie na pogrzebie (...) Jana (...) Małachowskiego* / Sebastian Piskorski. – Kraków : Franciszek Cezary, 1699. – 118 s. ; 4°. Sygn. F 67/1

Rok 1700

76. *Fasciculus myrrheus variarum orationum*. – [Kraków : Franciszek Cezary, po 10 I 1700]. – 500 s. ; 8°. Sygn. SN 76

Rok 1701

77. *Echo salutis aeternae* / Wacław Głuchowski. – Kraków : Franciszek Cezary, 1701. – 920 s. ; 4°. Sygn. K 21

78. *Echo salutis aeternae* / Wacław Głuchowski. – Kraków : Franciszek Cezary, 1701. – 920 s. ; 4°. Sygn. L 33
79. *Magisterium spirituale*. – Kraków : Franciszek Cezary, 1701. – 12°. Sygn. SN 88/96

Rok 1707

80. *Historia o krucjatach* / Ludovicus Maimburg. – Kraków : Franciszek Cezary, 1707. – 212 s. ; 12°. Sygn. U 16

Rok 1710

81. *Philomea rosariana* / Wojciech Dębiński. – Kraków : Franciszek Cezary, 1710. – 132 s. ; 8°. Sygn. X 69

Rok 1711

82. *Gody Baranka Apokaliptycznego* / Antoni Węgrzynowicz. – Kraków : Franciszek Cezary, 1711. – 848 szp. ; 2°. Sygn. E 8/1
83. *Gody Baranka Apokaliptycznego* / Antoni Węgrzynowicz. – Kraków : Franciszek Cezary, 1711. – 848 szp. ; 2°. Sygn. E 9/2
84. *Gody Baranka Apokaliptycznego* / Antoni Węgrzynowicz. – Kraków : Franciszek Cezary, 1711. – 848 szp. ; 2°. Sygn. E 16

Rok 1712

85. *Cantus et luctus* / Benigny Buchowski. – Kraków : Franciszek Cezary, 1712. – 42 s. ; 12°. Sygn. b 81/2
86. *Chorus in tabula rasa* / Benigny Buchowski. – Kraków : Franciszek Cezary, 1712. – 52 s. ; 12°. Sygn. b 81/3
87. *Lyricorum epigarmmatum* / Benigny Buchowski. – Kraków : Franciszek Cezary, 1712 – 43 s. ; 12°. Sygn. b 81/1

Rok 1717

88. *Powinność od syna matce wypłacona* / Franciszek Hieronim Pluciński. – Kraków : Franciszek Cezary, 1717. – 2°. Sygn. E 46/8

Rok 1718

89. *Jasna pochodnia żywota wielkiego (...)* Franciszka Salezego / Maupas Henricus de Cauchon. – Kraków : Franciszek Cezary, 1718. – 292 s. ; 4°. Sygn. U 25
90. *Ortus miraculosus* / Benigny Buchowski. – Kraków : Franciszek Cezary, 1718. – 8°. Sygn. f 10
91. *Ortus miraculosus* / Benigny Buchowski. – Kraków : Franciszek Cezary, 1718. – 8°. Sygn. f 11

92. *Ortus miraculosus* / Benigny Buchowski. – Kraków : Franciszek Cezary, 1718. – 8°. Sygn. f 12
93. *Ortus miraculosus* / Benigny Buchowski. – Kraków : Franciszek Cezary, 1718. – 8°. Sygn. F 16/2

Rok 1720

94. *Różaniec kaznodziejski* / Cyprian Sapecki. – Kraków : Franciszek Cezary, 1720. – 34 s. ; 4°. Sygn. F 16/1

Rok 1722

95. *Breviarium universae theologiae* / Antonius Ganella. – Kraków : Dziedzice Franciszka Cezarego, 1722. – 515 s. ; 2°. Sygn. K 22
96. *Breviarium universae theologiae* / Antonius Ganella. – Kraków : Dziedzice Franciszka Cezarego, 1722. – 515 s. ; 2°. Sygn. K 23
97. *Breviarium universae theologiae* / Antonius Ganella. – Kraków : Dziedzice Franciszka Cezarego, 1722. – 515 s. ; 2°. Sygn. K 24
98. *Breviarium universae theologiae* / Antonius Ganella. – Kraków : Dziedzice Franciszka Cezarego, 1722. – 515 s. ; 2°. Sygn. K 25
99. *Breviarium universae theologiae* / Antonius Ganella. – Kraków : Dziedzice Franciszka Cezarego, 1722. – 515 s. ; 2°. Sygn. K 26

Wiek XVII

100. *Synodus dioecesiana* / Kazimierz Łubieński. – Kraków : Franciszek Cezary, [XVII w. ?]. – 56 s. ; 2°. Sygn. f 22

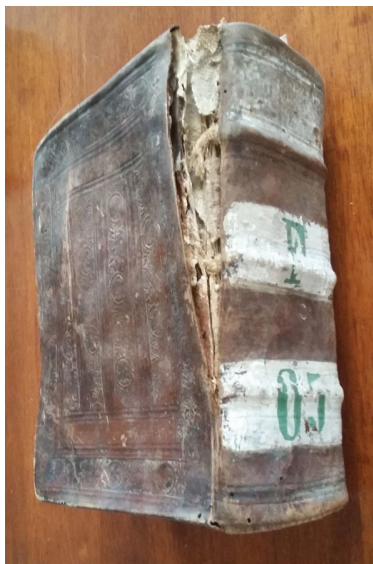
Wiek XVII/XVIII

101. *Questio iuridica* / Sebastian Piskorski. – Kraków : Franciszek Cezary, [XVII/XVIII w.]. – 2°. Sygn. E 48/8

Przedmiotem badania był stan fizyczny druków, które są częścią bieckiego klasztornego księgozbioru i pochodzą z drukarni Franciszka Cezarego oraz jego następców. Woluminy te zostały poddane analizie wizualnej, podczas której wyodrębniono zniszczenia oprawy, papieru, a także całego bloku. Badanie wykazało różne ich przyczyny. Zaobserwowano zniszczenia o charakterze fizycznym (wpływ światła, pył i związki chemiczne obecne w powietrzu, temperatura i wilgotność względna powietrza), biologicznym (działanie mikroorganizmów – grzyby, bakterie, obecność owadów)³⁶, a także spowodowane użytkowaniem (niewłaściwe zachowania czytelników, bibliotekarzy oraz tak zwane zacytanie).

³⁶ W. S o b u c k i, *Konserwacja papieru...*, s. 55–68.

Oprawy przedmiotowego zbioru wykonane zostały z różnych materiałów. Część wykonano ze skóry (Il. 3), część z pergaminu (barwionego na kolor czerwony lub zielony), a część z tektury, w tym przypadku grzbiet i narożniki wzmocniono skórą.

Il. 3. Oprawa skórzana, fot. autor.

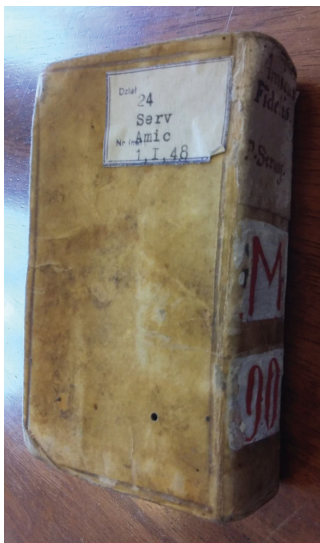

Il. 4. Oprawa pergaminowa barwiona na kolor czerwony, fot. autor.

Il. 5. Oprawa z tektury ze skórzanymi wzmocnieniami grzbietu i narożnikami, fot. autor.

Niektóre skórzane oprawy posiadają metalowe wzmocnienia narożników, a także guzy. Elementy te służyły ochronie, jednakże niewątpliwie spełniały też funkcję estetyczną. Niejednokrotnie skóra była tłoczona, do dziś widoczne są na niej zdobienia. Dodatkowo niektóre kodeksy posiadały zapięcia lub wiązania, wykonane ze skóry, pergaminu lub tkaniny. Obecnie najczęściej pozostały już tylko szczątkowe ich fragmenty. Na grzbietach ksiąg widnieje mniej lub bardziej wyraźna sygnatura. Są to litery i cyfry napisane czerwoną lub zieloną farbą na białym tle, ułożone w dwóch wierszach, w połowie wysokości woluminu lub u dołu (jedna z takich sygnatur została zapisana „do góry nogami”). U góry natomiast widnieje tytuł książki wypisany piórem – jest to tak zwany hiszpańsko-włoski typ oprawy³⁷. Kolejna sygnatura, którą możemy znaleźć, znajduje się na tylnej okładzinie w prawym górnym rogu. Jest to naklejona karteczka z numerem działu, numerem inwentarzowym oraz początkiem tytułu i nazwiskiem autora dzieła. Oznaczenie to jest młodsze niż dwa poprzednie (Il. 6).

Il. 6. Trzy rodzaje sygnatur na oprawie, fot. autor.

Podsumowując, na oprawie możemy znaleźć cztery różne systemy oznaczeń miejsca książki w księgozbiorze. Dodatkowo wewnątrz niektórych woluminów znajduje się pieczętka, informująca, że dana pozycja jest własnością Biblioteki Braci Mniejszych OO. Reformatów w Bieczu. Część druków posiada znaki proveniencyjne. Są to wpisy informujące, do kogo dany wolumin należał. Te oznaczenia znajdują się na początkowych kartach druków, bardzo często u dołu strony.

³⁷ J. Partyka, *Pergamin, skóra, papier. Oprawy ksiąg z biblioteki kamedulów z krakowskich Bielan*, [w:] *Tegumentologia polska dzisiaj*, red. A. Wagner, Toruń 2015, s. 264.

Zniszczenia dotyczące oprawy są następujące:

- przesuszona, popękana, ściemniała, przebarwiona skóra, zmiana pierwotnego koloru i brak swoistych właściwości, kurz, zabrudzenia, ubytki na powierzchni, deformacja oprawy, brak fragmentów okładziny – odkryta deska z pęknięciami, brak fragmentów oprawy, zacieki po zalaniu, ślady po rozwoju grzybów, pofalowania i wypukłości, ślady wcześniejszych napraw – np. uzupełnienia, widoczne tunele po obecności owadów (także w drewnie), rozklejenia łączy skóra – papier, ozdobne żłobienia częściowo pozacierane, zabrudzenia w tłoczeniach, pozaginane, zniszczone rogi;
- korozja okuć i guzów, zabrudzenia, niekompletność;
- zerwane, naderwane, popękane, brudne wiązania i zapięcia, wyrwane w miejscu mocowania.

Papier, czyli sam zrąb ksiąg, również ma widoczne ślady zniszczeń. Podczas badania zidentyfikowano:

- zmiany koloru papieru w miejscu zalania, zawilgocenia, pofalowania kartek, plamy foxingowe³⁸ spowodowane obecnością drobnoustrojów (bakterii i grzybów);
- ubytki fragmentów papieru głównie przy zewnętrznej krawędzi kart, ale również w środku stron, zagięcia rogów, a także całych stron, wyrwane kartki włożone luźno pomiędzy strony, wydarte fragmenty;
- pożółkły papier, rdzawe ślady od skorodowanych metalowych elementów oprawy, przebijanie farby drukarskiej;
- widoczne ślady podejmowanych w przeszłości prób konserwatorskich (nierzadko nieudolnych) np. podklejenia przedarc, odcięcie zniszczonych krawędzi stron;
- notatki, podkreślenie, przekreślenia, glosy czytelników, kleksy, notatki z rysunkami na wklejce, zaczytanie (najbardziej widoczne w słownikach).

Zniszczenia dotyczące całego bloku badanych woluminów są ściśle powiązane ze stanem oprawy oraz papieru poszczególnych ksiąg. Odnotowano:

- ślady po zalaniu w postaci przebarwień kolorystycznych oraz odkształceń części lub całego bloku książek,
- różnej wielkości tunele spowodowane bytnością owadów, nierzadko przechodzą przez oprawę i zrąb,
- naderwany, rozerwany grzbiet, odkryte zwięzy (niekiedy także pozrywane), oderwany grzbiet (oprawa przednia i tylna pozostały), zrąb oderwany od oprawy, poluzowane zszyca, deformacja całego bloku książki,
- dogłębnie wniknięty kurz.

Opisując wszystkie niedoskonałości stanu fizycznego badanego zbioru, należy zaznaczyć, że zawiera on także pozycje, które przetrwały próbę czasu i zachowały się w niemal znakomitej kondycji. Druki te wciąż mają dobrą oprawę oraz biały papier,

³⁸ A. B. Strzelczyk, J. Karbowska-Berent, *Drobnoustroje i owady niszczące zabytki oraz ich zwalczanie*, Toruń 2004, s. 113–116.

czasami z widocznym splotem sita, a nawet filigranem. Warto też wspomnieć o jednostkowym przypadku zniszczenia oprawy, które ujawniło, że została ona wykonana z rękopisu, (specjalistyczne zabiegi mogą wskazać dokument, który został użyty przez intrologatora).

Dobry stan ksiąg reprezentują między innymi *Echo salutis aeternae* Wacława Głuchowskiego (Sygn. L 33) oraz *Breviarium universae theologiae* Antoniusa Ganella (Sygn. K 23). Pozycjami, które zachowały się w bardzo złym stanie, są natomiast *The-saurus polono-latino-graecus* Grzegorza Knapskiego (Sygn. X 7) oraz *Spekulum disciplinae* św. Bonawentury (Sygn. b 57).

Analiza oceny wizualnej przeprowadzonej na części druków stanowiących księgozbiór Biblioteki OO. Reformatów w Bieczu wykazała, iż woluminy te są generalnie w bardzo złym stanie i wymagają fachowej opieki. Zniszczenia występują w różnym zakresie oraz konfiguracji. Badanie dowiodło, iż najlepiej zachowaną częścią ksiąg jest ich zrąb, czyli papier, a najgorzej oprawa. Wynika z tego, że oprawy spełniły swoje zadanie, chroniąc karty przed różnego typu zniszczeniami. Dodatkowo duże znaczenie ma fakt, iż badaniu podlegały woluminy z XVII i z pierwszej połowy XVIII wieku, a zatem drukowane na czerpanym papierze głównie dobrej i średniej jakości³⁹, o długich roślinnych włóknach celulozowych (w przeciwieństwie do ścieru drzewnego⁴⁰), pozbawionego wypełniaczy oraz ałunu glinowo-potasowego i siarczanu glinu, które w efekcie hydrolizy zakwaszają papier i powodują spadek jego właściwości wytrzymałościowych⁴¹.

Wszystkie książki, niemal bez wyjątku, są dogłębnie zakurzone i zabrudzone. Natomiast tunele po obecności owadów dość dużych rozmiarów. Świadczy to o tym, że przez długi czas do księgozbioru nikt nie zaglądał, a pomieszczenie, w którym się znajdowały, nie spełniało podstawowych warunków do ich przechowywania. Niewątpliwie większości zniszczeń można było uniknąć albo przynajmniej ograniczyć ich zasięg poprzez stosownie podstawowych zabiegów profilaktycznych, mających na celu utrzymanie księgozbioru w dobrym stanie, takich jak odkurzanie zbioru i kontrola obecności drobnoustrojów i owadów.

Należy zaznaczyć, iż Biblioteka Klasztoru Braci Mniejszych OO. Reformatów w Bieczu od początku swojego istnienia nie była odrębną instytucją, mającą na celu gromadzenie, opracowywanie oraz udostępnianie posiadanych ksiąg. Była natomiast częścią klasztoru, która miała za zadanie zaspokajać potrzeby intelektualne głównie miesz-

³⁹ J. Siniarska - Czaplicka, *Papier druków tłoczonych na ziemiach województw krakowskiego i sandomierskiego w latach 1550-1700*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1976, nr 2, s. 261.

⁴⁰ W. Sobucki, E. Jeżewska, *Wiedza o papierze dla konserwatorów zbiorów*, Warszawa 2015, s. 15–16.

⁴¹ Tamże, s. 30–34.

kańców zgromadzenia. Fakt ten jest niezwykle istotny dla niniejszego opracowania, gdyż implikuje sposób postrzegania analizowanego zbioru – biblioteka ta miała do spełnienia określone funkcje, ale nie była sprawą priorytetową. Bracia zajmowali się pracą duszpasterską, byli kaznodziejami, pomagali chorym i ubogim. To były ich zadania, którym w pełni się oddawali. Wśród zakonnych bibliotekarzy byli oczywiście tacy, którzy z dużym zaangażowaniem zajmowali się sprawami biblioteki, jak chociażby wspomniany Franciszek Zajączek, jednakże nie było to regułą wynikającą z dobrej praktyki stosowanej przez pokolenia zakonników. W związku z powyższym zebrane przez braci reformatów cenne zbiory nie stanowią dziś przykładu najlepiej zachowanego zbioru i wymagają fachowej opieki konserwatorskiej. Warto dodać, że taki stan rzeczy nie jest wyjątkiem wśród klasztornych bibliotek, w których warunki przechowywania zbiorów często bywają niewłaściwe.

Podsumowując, przeprowadzone badanie druków Franciszka Cezarego, wchodzących w skład klasztornej księgozbioru w Bieczu jest jedynie oceną wizualną, której wynik może być wstępem do dalszych specjalistycznych badań i działań, a także stanowić inspirację dla różnych grup fachowców, w tym konserwatorów, restauratorów, oraz tegumentologów, zawodowo zajmujących się ochroną dziedzictwa kulturowego, do którego należą niezwykle cenne zbiory bibliotek zakonnych, przedstawiające wysoką wartość kulturalną i materialną.

BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne i archiwalne:

Janik B., *Księgozbiór Ojców Franciszkanów – Reformatów w Bieczu i jego funkcja społeczna (do końca XVIII wieku)*, Kraków 2002 – praca doktorska, Archiwum UJ, Dokt. 100/02.

Literatura:

Błachut A. OFM, *Zespół kościelno – klasztorny Braci Mniejszych w Bieczu jako obiekt zabytkowy*, [w:] *Studia i materiały do dziejów kościoła św. Anny i klasztoru Franciszkanów OFM w Bieczu, 1982-2005*, pod red. S. Bommersbacha i M. Bartuś, Biecz 2005.

Bommersbach S. OFM, *Dzieje i rola Ojców Franciszkanów w Bieczu na przestrzeni wieków*, [w:] *Studia i materiały do dziejów kościoła św. Anny i klasztoru Franciszkanów OFM w Bieczu, 1982-2005*, pod red. S. Bommersbacha i M. Bartuś, Biecz 2005.

Cezary : *dynastia drukarzy w Krakowie 1616–1731*, [w:] *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku. Tom 1, Małopolska. Część 2, Wiek XVII – XVIII. Vol. 1: A-K*, red. J. Pirożyński, Kraków 2000.

Ciechańska M., Chrościcki W., *Częściowa konserwacja zachowawcza rękopisów i inkunabulów z Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu*, „Notes Konserwatorski” 2005, nr 9.

Damulewicz I., *Interwencyjna dezynsekcja księgozbioru oo. Kamedulów na Bielanych w Krakowie przy użyciu dwutlenku węgla*, „Notes Konserwatorski” 2011, nr 14.

Jaglarz M., *Księgarstwo krakowskie XVI wieku*, Kraków 2004.

Janik B., *Biblioteka reformatów w Bieczu na tle bibliotek Ziemi Bieckiej*, [w:] *Studia i materiały do dziejów kościoła św. Anny i klasztoru franciszkanów OFM w Bieczu, 1982-2005*, pod red. S. Bommersbacha i M. Bartuś, Biecz 2005.

- Juda M., *Przywileje drukarskie jako źródło do dziejów książki*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Historia” 1990, vol. 45.
- Juda M., *Przywileje drukarskie w Polsce*, Lublin 1992.
- Malicki M., *Repertuar wydawniczy drukarni Franciszka Cezarego starszego 1616–1651. Cz. 1, Bibliografia druków Franciszka Cezarego starszego 1616–1651*, Kraków 2010.
- Nowak L., Pietrzyk Z., *Katalog rękopisów Archiwum Klasztoru Ojców Reformatów w Bieczu*, „Archiwa, biblioteki i muzea kościelne”, LXII, 1993.
- Partyka J., *Pergamin, skóra, papier. Oprawy ksiąg z biblioteki kamedulów z krakowskich Bielan*, [w:] *Tegumentologia polska dzisiaj*, red. A. Wagner, Toruń 2015.
- Pasiecznik J. OFM, *Kościół i klasztor Franciszkanów–Reformatów w Bieczu (1624-1982)*, Kraków 1984.
- Rosa H., Damulewicz I., *Konserwacja zapobiegawcza zbioru inkunabułów i starych druków Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego „Hosianum” w Olsztynie*, „Notes Konserwatorski” 2004, nr 8.
- Siniarska-Czaplicka J., *Papier druków tłoczonych na ziemiach województw krakowskiego i sandomierskiego w latach 1550-1700*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1976, nr 2.
- Sobucki W., *Konserwacja papieru. Zagadnienia chemiczne*, Warszawa 2016.
- Sobucki W. i in., *Wiedza o papierze dla konserwatorów zbiorów*, Warszawa 2015.
- Sobucki W. i in., *Zasady charakteryzowania stanu zachowania zasobów bibliotecznych i archiwalnych*, „Notes Konserwatorski” 2001, nr 5.
- Strzelczyk A.B., Karbowska-Berent J., *Drobnoustroje i owady niszczące zabytki oraz ich zwalczanie*, Toruń 2004.
- Ślawni T., *O konserwacji i renowacji zabytków w Bieczu*, Biecz 2006.
- Wolański F., *Biblioteka klasztoru Braci Mniejszych Kapucynów w Lubartowie w XVIII wieku w świetle spisu ksiąg z roku 1766*, „Studia Źródłoznawcze” XLIX, 2011.
- Zawadzka K., *Problem bibliotek franciszkańskich na Śląsku (1236-1810)*, [w:] *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej. Część 2–3. Franciszkanie na ziemiach polskich*, zespół red. U. Borkowska i in., Lublin 1982.

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono wyniki oceny stanu fizycznego druków należących do księgozbioru Klasztoru Braci Mniejszych OO. Reformatów w Bieczu, wydanych w XVII wieku w krakowskiej oficynie Franciszka Cezarego, obecnie przechowywanych w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie. Ocenie poddano 101 pozycji bibliograficznych. Przedmiotem badania były oprawy, papier i bloki woluminów. Zidentyfikowano zniszczenia pochodzenia fizycznego (wpływ światła, pyłu i związków chemicznych obecnych w powietrzu oraz skutki temperatury i wilgotności względnej powietrza), biologicznego (działania mikroorganizmów, takich jak grzyby, bakterie, obecność owadów) oraz spowodowane niewłaściwym użytkowaniem i zacytaniem. Uszkodzenia pogrupowano w obrębie poszczególnych elementów woluminów i zilustrowano fotografiami. Przybliżono także historię klasztoru, w tym prowadzonej przez zakonników biblioteki – jej rozwój, darczyńców oraz zachowane inwentarze. Opisano dzieje Franciszka Cezarego i jego spadkobierców oraz prowadzonej przez nich drukarni.

SŁOWA KLUCZOWE:

starodruki, Biblioteka Klasztoru OO. Reformatów w Bieczu, Biblioteka Jagiellońska, konserwacja, Franciszek Cezary

EARLY PRINTED BOOKS OF FRANCISZEK CEZARY
IN THE MONASTERY LIBRARY OF ORDER OF FRIARS MINOR (REFORMATS)
IN BIECZ. PRESENT CONDITON OF THE COLLECTION

SUMMARY

The article presents the results of examination of physical condition of early printed books belonging to the collection of the monastery of Order of Friars Minor (Reformats) at Biecz, published in the 17th century in the Krakow printing house of Franciszek Cezary, now preserved in the Jagiellonian Library in Krakow. In total, 101 bibliographic units were assessed. The examination involved checking bindings, paper, and blocks of the volumes. The destruction from physical factors (effects of light, dust, chemical substances contained in the air, temperature and relative humidity of the air) and biological ones (microorganisms such as fungi or bacteria, and activity of insects), as well as those caused by improper handling and wearing out have been found. The damaged items are arranged according to their particular element affected and accompanied by photographs. The history of the monastery is also presented, including the library run by the monks – its development, donators, and preserved inventories. The history of Franciszek Cezary along with his descendants and their printing house is also described.

KEYWORDS:

early printed books, library of the monastery of Order of Friars Minor (Reformats) at Biecz, Jagiellonian Library, Franciszek Cezary

